

♦♦♦ SZELESTEI N. LÁSZLÓ

Jézus Szíve társulatok a Kárpát-medencében a 18. században*

A Jézus Szíve tisztelet újkori történetében nagymértékű változás történt a 17. század utolsó negyedében.¹ Korábban a misztikus Jézus Szíve tisztelet a szenvedéstörténethez kapcsolódott. Szent Bonaventúra elmékedése bekerült a zsolozsmába; Szent Gertrúd és Mechtild imáit 1681-től magyar nyelvű imakönyvekben is olvashatjuk. Eudes Szent János, akit X. Piusz pápa a Jézus Szíve tisztelet szerzője, tanítója és apostola kifejezéssel illetett, korábbi misztikusok írásaira támaszkodva officiumot és miseszöveget írt Jézus Szívéről, sőt 1670-ben az illetékes püspöktől ezek nyilvános használatára engedélyt kapott. A Jézus Szíve tisztelet mozgalomszerű, gyors elterjedését, népszerűvé válását azonban csak Alacoque Szent Margit látomásainak (1673–1675), az ott kapott kinyilatkoztatásoknak az ismertté válása biztosította. Lényeges új elemként került a szeretet mellé az engesztelés és az Oltáriszentség kiemelt szerepe. A szent Szív tisztelete összekapcsolódott a szeretet szentségében velünk maradó Jézus gyakori vételével, a kapott kegyelmi ajándékokkal (vö. elsőpénteki kilenced) és a szervezett imaórák engesztelésével. Az általában jezsuiták által irányított társulatok a jezsuiták népszerűségvesztése ellenére a 18. században gyorsan szaporodtak.

A katolikus egyház hivatalos liturgiájába való bekerülésre 1765-ben lenygel kérésre került sor. XIII. Benedek pápa ekkor nem rendelte el az egész

* Készült az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoportban.

¹ A tanulmány *A magyarországi Jézus Szíve-tisztelet kezdeteiről* időbeli folytatása, vö. in *Historicus Societatis Jesu: Szilas László emlékkönyv* (METEM-Könyvek 62) (szerk. Molnár Antal – Szilágyi Csaba – Zombori István; Budapest 2007) 245–255; ismételt megjelenés: SZELESTEI N. László, *Rekatolizáció és barokk dhítat* (METEM-Könyvek 64) (Budapest 2008) 63–104. Korábbi szakirodalom: ZÁDORI János, *A Jézus Szíve ajtatosságának története, mivolta, hittani alapja* (Budapest–Esztergom 1878); TÓTH Mike, *Hajdan és most: Jézus Szent Szívének tisztelete Magyarországon* (Budapest 1898); MÜLLER Lajos, *A Jézus Szíve tisztelet története* (Korda, Budapest 1944); KOVÁCH Zoltán, *A Jézus Szíve tisztelet*, in *Vigilia* (1956) 281–289.

egyházra terjedően az ünnepet, ezt 1856-ban IX. Piusz pápa tette meg. A kultuszban kezdettől fogva jelen voltak középkori misztikusok egyéni imaszövegei. A Jézus Szíve társulatok emblémájává az Alacoque Szent Margit által látott szent Szív vált: lándzsadöfés helyével, tövissel körülfontva, fölül nyitottan lángokat árasztva, a lángokban keresztrel. Külön ünnepe az Úrnap nyolcada utáni péntek. Az áhítatgyakorlatokhoz az ünnep hivatalossá válását követően búcsúengedélyek kapcsolódtak.

A 17. század utolsó éveiben délnémet közvetítéssel a bécsi orsolyitáknál, aztán néhány éven belül a többi osztrák orsolyita zárdában is megalakultak a társaságok.² A Bécshez közeli Pozsonyban ez 1712-ben történt meg, de előtte Bécsben már 1703-ban megjelent a *Jó illatú rózsás kert* című, németből fordított imakönyv,³ amelyben a társulatok közös imája, a Jézus Szíve officium is olvasható. A fordító Sigray Erzsébet Rózsa klarissza apáca, akinek testvére, Sigray Borbála (Újváry Imre felesége) korábban a pozsonyi orsolyitáknál tanult belnövendékként, halála jeléül 1710-ben a nővéreknek Jézus Szíve

² CORETH, Anna, *Liebe ohne Mass – Geschichte des Herz-Jesu-Verehrung in Österreich im 18. Jahrhundert* (Cor ad cor 4) (Salterae, Maria Roggendorf 1994) 12.

³ SIGRAY Erzsébet Rózsa, *Jó illatú Rosas Kert*, Melyben sok szép Imacságok, mint annyi jó illatú Rosák találhatóak, Reggeli, s-Estvéli Imatságok: Az Ur vétele eloet, es utánna, való könyörgések, A' Jesus Szentséges szívéhez Való Officium Letania, Egyéb szép Imatságokkal; Vagy az Isten szentséges Annjához igen szép aitatosságok, Es az Isten Szenteihez, mint annyi Menyei Paradicsom kertiben Plantáltatott virágok tiszteltire való Imatságok. Mellyek mindenestül Németbül forditattak Magyar nyélvre Szent Clara Szerzetiben lévő, egy szerzetes Szüz által: Az Isten Sz: Annjának és a' Menyei Szentek nagyob Dicsössegekre, és a' Magyar hivek lelki épületekre. Nyomtatattott Becsben, Anna Rosina Sischowitzin boetueivel, Anno 1703, 8r. 275 lap. (RMK I, 1664) – Az imakönyv további kiadásairól, annak a társulati és általános imakönyv közti elmozdulásáról: BAN Izabella, *Állandóság és változás a Jóillatú rózsás kert című imakönyvben*, in *Nyelv, irodalom, esztétikum* (Pázmány Irodalmi Műhely, Opuscula litteraria 3) (szerk. Radvánszky Ankó; PPKE BTK, Piliscsaba 2011) 36–50; Uő, „*Jó illatú rózsás kert*”: *Egy klarissza eredetű imakönyv kiadásairól* (sajtó alatt); Uő, *Társulati imakönyvek a misztika szolgálatában* (sajtó alatt).

⁴ Anno 1712 den 8 Tag Monaths Januari bin Ich Marianna Schwäningerin, Gebohrne von In die Löbl. Versammlung deß Göttlichen Herzens Jesu in dem würdigen Gotts-Hauß St. Loreto bey denen Ursulinern in Preßburg eingeschriben worden...” TÓTH 50.

⁵ *Vierfache Verbündnuß deß Menschlichen Mit dem Göttlichen Hertz Jesu*. Aufgerichtet von der Löbl. Bruderschaft der W. W. EE. Ordens-Geistlichen St. Ursulae zu Preßburg in Ungarn hervor gegeben. Unter dem Hohen Gnaden-Schutz Ihro Hoch-Gräflichen Excellenz Der Hoch-Gebohrnen Frauen Frauen Elisabeth Katharina Gräfin Palffin von Erdeöd etc. Gebohrner Freyin von Weix. Gedruckt zu Preßburg bey Johann Paul Royer, 1721.

⁶ A kötet ajánlásában frissen felállított társulatról van szó. Valószínűleg a pápai búcsúengedélyek megkapását veszik kezdetnek. Nem találtunk arra adatot, hogy az orsolyiták oktató tevékenysége folytán jelentős létszámú magyar és német ajkú növendék számára külön társulatot szerveztek. A búcsúengedélyek közlése: *Vierfache Verbündnuß*... 31–36.

„faragványképet” ajándékozott. Ránk maradt a *Jó illatú rózsás kert* Jézus Szíve officiumának egy kéziratos változata, talán az imakönyv első kiadásának kézirata. (Az imádságos könyv a 18–19. század egyik gyakran kiadott imakönyvévé vált.) 1712-ből ismert Pozsonyból nyomtatott társulati cédula.⁴ Az 1721-ben német nyelven megjelent társulati kötet⁵ imádságokat és társulati ismertetést is tartalmaz.⁶

A pozsonyi orsolyiták Jézus Szíve társulatának az alapítását nyomon követhetjük hivatalos iratokból. 1711. december 26-án Keresztély Ágost esztergomi érsek engedélyezte, hogy az orsolyiták a keresztény áhítat növelése és a lelkek üdvösségének előmozdítása érdekében Jézus Szíve társulatot alapítsanak,⁷ 29-én Rómához fordultak búcsúengedélyezés ügyében,⁸ amelyet csak később, XI. Kelemen pápától kaptak meg (1720. febr. 22-én). Elöljárójuk 1720. március 25-én kelt levelére az érsek április 9-én hozzájárult annak közzétételéhez.⁹

Az elmondottak alapján a Jézus Szíve társulatok hazai történetével a 18. század elejétől kell foglalkoznunk, s nem 1765-től, a Jézus Szíve liturgia pápai

⁷ Az engedély fogalmazványa, Esztergom, Prímási Levéltár, AEV, nr. 607, pp. 8–9.

Nos Dei gratia Christianus Augustus etc. Omnibus et singulis Christi fidelibus hasce praesentes nostras literas visuris, lecturis, ac legi auditoris salutem in Domino sempiternam. Exponi Nobis nuper fecit Venerabilis ac Religiosa Virgo Maria Sapientia a Jesu Maria Joseph Monialium Ursularum Monasterii in libera Regiaque Civitate Poseniensi Archidioecesis nostrae Strigoniensis pro nunc Superiorissa et Rectrix, qualiter ad incrementum Christianae Devotionis, et ad promovendam animarum salutem in Ecclesia B. M. Lauretanae ad praefatum Monasterium spectante Confraternitatem sub titulo Sacri Cordis Jesu erigere et introducere intendat, humillime supplicans, ut pium hunc conatum et intentionem ad plenam ejus firmitatem approbare, nostrumque desuper per Sacrosanctos Canones necessario requisitum consensum de benignitate nostra Archiepiscopali eidem dare et concedere dignaremur. Nos igitur cupienti cultum Divini Numinis augeri, honorem et devotionem erga pientissimum Salvatorem nostrum Jesum Christum dilatari, et animarum salutem etiam procurari humilibus nobis pro parte dictae Venerabilis ac Religiosae Virginis porrectis supplicationibus benigne inclinati, praefatam spiritualem ac devotam in Ecclesia dicti B. Mariae Lauretanae Monasterii Ursularum hic Posenii sub titulo Sacri Cordis Jesu erigendam et introducendam Confraternitatem in Omnipotentis Dei nomine Autoritate nostra Archiepiscopali ac Ordinaria confirmamus, approbamus, et eandem erigendi et introducendi licentiam, et facultatem in Domino concedimus et impertimus. In quorum fidem praesentes manu propria subscriptas et sigillo nostro munitas dedimus. Posenii In Curia nostra Archiepiscopali die 26 Decembris Anno 1711.

⁸ Az előző jegyzetben közölt fogalmazványra másik kéz feljegyezte: 29. Decembris ejusdem anni confirmavit etiam seu approbavit Eminētissimus etiam Indulgentiam Bullae pro hac confraternitate Roma impetrari.

⁹ Uo., pp. 1–7: A napokra vonatkozóan: Praesentes a Sacratissimo D. Papa Clemente XI Confraternitati sub titulo Sacri Cordis Jesu in Ecclesia Beatae Mariae Lauretanae Monasterii Monialium Ursularum Posenii Archidioecesis nostrae Strigoniensis Canonice erectae processas indulgentias vidimus easdemque uti et ... per Sodales pro die festo titulari, Diem Veneris post octavam Corporis Christi, pro aliis vero quatuor anni feriis: 25. januarii, 20mam Martii, 7mam Augusti et 5tam Novembris diei pro assignatis ut intus Indulgentiis hisce lucrandis approbamus. Ita publicentur. Sign. Ratisbonae 9 Aprilis 1720.

engedélyezésétől. Az 1760-as évek közepén a társulati szabályokat magyarul is kinyomtatták,¹⁰ ugyanezen időtől kezdve rendszeresen megjelentek a liturgikus könyveket kiegészítő kiadványok.¹¹ A társulatok 18. századi elterjedtségéről csak szórványos adatokkal rendelkezünk, bár Tóth Mike *Hajdan és most* című kötetében¹² a Jézus Szívét ábrázoló műalkotásokról jelentős gyűjtést tett közzé. Most először a társulati regulák alapján ismertetem a társulatok jellemző vonásait, majd ájtatossági és művészeti emlékekről szólok.

A társulat engesztelő jellegű, minden korú és rangú személy számára nyitott, kivéve „a káromkodók és egyéb cégezés bűnösök, avagy kétséges rossz híruk”. A tagoknak belépéskor ünnepélyesen el kell mondani az önfelajnló imát.

A társaság tagjainak kötelessége: inteni és feddeni a káromkodókat; naponta ha lehet valóságosan, ha nem, legalább lelkiéppen az Oltáriszentség látogatása; Oltáriszentség vétele legalább minden hónapban; a hónapok első vasárnapján, nagyböjtnben minden vasárnap a Kálvária-hegy látogatása; a betegek testi és lelki segítése, vigasztalása és bátorítása; minden nap 5 Miatyánk és 5 Üdvözlégy elmondása Jézus Szíve tiszteletére; továbbá a méhben lévőkért és az eretnekek megtéréséért imádkozás; kántorvasárnapokon gyónás és áldozás felajánlása egyházi előljárókért, előtte böjt, napján pedig körmenet a templom körül és Jézus Szíve litánia; negyvenedvasárnapi szentmise az Oltáriszentség kihelyezésével a bűnösökért.

Társulati ünnepek a regula szerint: fő ünnep: Úrnapja oktávája utáni péntek; Szent József és Szent Terézia ünnepe, kántorvasárnapok, újhold vasárnapok.

Tisztségviselők: rektor, praeses (az ügyek intézője), consultorok (tanácsadók), titkár (a protocollumot írja és az albumban vezeti a tagnévsort), pacificatorok (békítők), infirmáriusok (beteglátogatók). Évente két gyűlést kell tartani.

A szakirodalomban gyakran felbukkanó nézet szerint „A modern vallásos egyesületek a 18–19. század fordulóján tűntek fel. A korábbi századokban is voltak népszerű egyházas konfraternitások, de ezek többnyire decentralizált egyesületek, egy-egy közösség sajátos, helyi kultuszát fogták össze.” Vagy: A Jézus Szíve kultusz „általában megmaradt az egyházi, templomi keretekben, apácaközösségekben és a magándevóció világában.”¹³ Ha azonban ala-

¹⁰ *Jézus Szíve Társaságnak Regulái*, Pesten, Ejtzenberger Ferentz Antal, [1765–1776 között]. Szövegkiadás: SZELESTEI 2008, 101–104.

¹¹ Például a *Breviarium Romanum*hoz: *Officium Sanctissimi Cordis...*

¹² Ld. az 1. sz. jegyzetben.

¹³ PUSZTAI Bertalan, *Egy 19–20. századi vallásos tömegmozgalom, a Jézus Szíve kultusz (Néprajzi kutatási lehetőségek)*, in *Néprajz és nyelvtudomány* (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae, Sectio ethnographica et linguistica) 39 (1998) 61, 57.

posan tanulmányozzuk a barokk kori társulatokról fennmaradt adatokat, jellemző sajátásként azt állapíthatjuk meg, hogy egységes szervezeti hálózatba kapcsolódnak, jól szervezettek, általában római anyatársulattal, meghatározott célokkal, s nemcsak tagjaik egyéni vallásos elmélyedésének buzdítása szerepelt előírásaik között, hanem a társadalmi-szociális tevékenységre kötelezés is.

A barokk kori Jézus Szíve kultuszról kialakult véleményt a fentiek alapján árnyalnunk kell. A Jézus Szíve társulatok tagjai nem maradtak csak templomi kereteken belül és a magánáhitat világában. A társasági regulák tartalmát látva nemcsak az egyes személyek magánáhitatának szervezéséről van szó, sok konkrét tennivaló várt a társulati tagokra. Elégséges most a békéltetők és a beteglátogatók szerepére gondolnunk. A társulatok a római központ által adott engedélyezések, kiváltságok révén erősen irányítottak voltak, az illetékes püspök is ragaszkodott ahhoz, hogy illeszkedjenek a vallásgyakorlati keretekhez. Az sem véletlen, hogy a Jézus Szíve társulatok szervezői (néha háttérből) általában jezsuiták voltak. Természetesen az egyéni elmélyedés szorgalmazása az alap. Mócsy Imre tanulmányából idézek: A Jézus Szíve tiszteletben önmagunk felajánlása egyéni döntés, de nem individualista, hanem egzisztenciális döntés. A bűn és a bűn következményei ellen való küzdés.¹⁴

A Jézus Szíve tiszteletet magyar anyanyelvű közösségekben hatásosan terjesztette a *Jó illatú rózsás kert* című imádságos könyv, amely Jézus Szíve officiumával és imáival lehetővé tette a tiszteletet magánáhitatként is. A kötet gyakori kiadásai révén nagyon elterjedt. Az officium és imák e kötetben is erősen kapcsolódnak a középkori Jézus Szíve tisztelethez. De (általános imakönyv lévén) nem tartalmazza a társulatok reguláit. A tisztelet egyes elemeit, például a Jézus Szíve litániát és az azt kísérő könyörgéseket ez az imakönyv, továbbá a Jézus Szíve társulatok által megjelentetett egyéb kötetek általánosan ismertté tették. Ilyen kiadványok például a pozsonyi orsolyiták társaságának már említett 1721. évi *Vierfache Verbündnuß*,¹⁵ a magyarországi német közösségek által is használt *Himmlischer Phoenix-Nest* című kötet, vagy a részben abból készült válogatás.¹⁶ A Jézus Szíve litániát szép misztikus imák környezetében találjuk. A rózsafüzér elmondásakor a Hiszekegy helyett Szent

¹⁴ Mócsy Imre, *A Jézus Szíve tisztelet és gyakorlatai* = <http://hu.scribd.com/doc/97144646/Mocsy-Imre-A-Jezus-Szive-tisztelet-es-gyakorlatai> (2012. okt. 1.).

¹⁵ Lásd az 5. jegyzetet.

¹⁶ A *Himmlischer Phoenix-Nest* című imakönyvet a magyarországi katolikus németek sokáig használták, 1775-ben Sopronban két kötetben imákat nyomtattak ki belőle. *Des himmlischen Phönix-Nestes anderer Theil...* (Sieß, Oedenburg 1775). E kötet 86–91. lapjain található Jézus Szíve litánia és imák megtalálhatóak a pozsonyi orsolyiták Jézus Szíve társulatának 1721-ben kiadott imakönyvében is (*Vierfache Verbündnuß* 133–136 és 139–142).

Gertrúd imádságát mondták.¹⁷ 1765 után a breviáriumokhoz és a misekönyvekhez készített kiegészítésekben megjelentek az ünnep liturgikus szövegei.¹⁸ Előfordulnak kéziratos imádságok is.¹⁹

A pozsonyi orsolyiták társulatáról sok adattal rendelkezünk. (Sajnos a Sigray Borbála ajándékozta domborművű fametszést nem sikerült megtalálnunk.) A tömegeket megmozgató ünnepekről, híres körmenetekről leírásokból, az ünnepnapon elmondott prédikációkból értesülünk. Az orsolyita apácák több magyarországi városban is megtelepedtek a 18. században, s mindig magukkal vitték a Jézus Szíve tiszteletet.

Kassára az orsolyiták 1698-ban érkeztek. Az első évtized sok viszontagsága után, a szakirodalom szerint 1716 táján alapították meg a Jézus Szíve társulatot.²⁰ Bizonyára létezett náluk a Jézus Szíve tisztelet, a társulatba szerveződésről azonban csak 1747-ből sikerült konkrét adatot találnom. Akkor a pozsonyi alapításhoz hasonló folyamat figyelhetünk meg. Barkóczy Ferenc egri püspök engedélyt adott a társulat alapításához.²¹ (Miként korábban Keresztély Ágost primás a pozsonyi apácáknak.) „A társulat már más helyütt jóváhagyott szabályok szerint” ezen engedély birtokában fordult Rómához a szokásos búcsúengedélyért. Barkóczy kikötötte, hogy ennek megkapása után és közzététele előtt újra felterjesztést kell írniuk. Egyéb feltételeket is közölt. A társulati szabályok megtartására senkit ne kötelezzenek esküvel; a társulat eseményei akadályozóan ne ütközzenek a vallásgyakorlat szokásos eseményeivel, továbbá se a zárda falain belül, se azon kívül ne tartson a társulat ebédet vagy lakomát. Jellemző, hogy a társulatot itt is jezsuita, név szerint Tersztyánszky Máté szervezte. A tagok számára tájékoztató füzet készült, melynek elején Jézus Szíve metszet áll.²² 1762 előtt a zárdatemplomban Jézus

¹⁷ *Jó illatú rózsás kert* 1748, 112–113. „Az Hiszekegy Isten helyett mondják Szent Gertrudisnak ezen imádságát [ti. a koszorúban]. Üdvözlek tégedet ó szentséges Jézusnak szíve, életet hozó forrása az örök életnek, kimeréthetetlen kincse az istenségnek, égő kemencéje az isteni szeretetnek, te vagy nyugodalma annak és oltalmának helye: Ó te szeretetre méltó üdvözítőm, gyullaszd fel szívemet ama tüzes szeretettel, mellyel a te szíved felgyulladott; öntsd abban amaz adományokat, melyeknek a te szíved kezdete, és egyesítsd szívemet a te szíveddel, hogy a te akaratom légyen az én akaratom, és hogy enyim örökké hasonlatos légyen a tiédhez, mivelhogy ennek utána a te szent akaratom légyen igazító zsinóra az én minden kívánságomnak, cselekedetemnek.”

¹⁸ *Officium Sanctissimi Cordis D. N. Jesu Christi recitandum feria VI. post octavam Corporis Christi sub ritu duplicis majoris*, Tymaviae, 1765; *Cultus Sanctissimi Cordis Jesu pro festo ejusdem feria VI. post octavam SS. Corporis Christi, et pro tota octava festi constans affectibus, seu meditationibus octo, in singulos scilicet dies, ex Sacris Litteris ut plurimum depromptis, et subjectis ubique Hymnis et Oratione* (Tymaviae 1766).

¹⁹ Például az Országos Széchényi Könyvtár 321171. jelzetű kötetében (*Ájtatos foglalatosságok*, Eger, 1768): Igen szép és foganatos imádság, mellyet Nagy Asszonyának, Nagy Patronájának tiszteletire

Szíve oltárt emeltek (Weber Katalin), arra 1762-ben Szentkereszty Franciska 1000 rajnai forint alapítványt tett. Nagyváradra Kassáról érkeztek az apácák, és velük a Jézus Szíve kép, 1771-ben.²³ A nagyszebeni orsolyita apácák évkönyve már 1737-ben leírta a Jézus Szíve ünnep eseményeit.

A század közepéről valók az eperjesi és a selmecbányai Kálváriák faragott kápolna-képei.²⁴ Tóth Mike adatai közül figyelemre méltó és kellően fel nem tárt a fertőszéplaki Jézus Szíve szoborcsoport története. 1737-ben özv. Széchényi Zsigmondné Barkóczy Mária a templom mellé emelt két domb egyikén emblemikus vörösmárvány szívet tartó kő angyalszobrot készíttetett, s alapítványban gondoskodott arról, hogy minden pénteken lámpa égjen előtte. 1887-ig állt a szobor. Széplakon nem sokkal korábban Széchényi György Krisztus töviskoronája-társulatot alapított.²⁵ Ma a templom melletti Kálvária- és Jézus Szíve dombot (nagyobbrészt 18. századi) szoborcsoport díszíti. Jézus Szíve kőoszlopon van elhelyezve.

Folytatni lehetne még a Tóth Mike adataiból való szemlét az 1703-ra datált péterváradai festménnyel, az 1725 körüli erdélyi erzsébetvárosi gyermek Jézus-alakon elhelyezett szívvel, és további olyan szív-ábrázolásokkal, amelyek nem, vagy nem csak az új Jézus Szíve tisztelet példái.²⁶ Ilyen a márianosztrai Jézus öt sebe társulat által 1760-ban állíttatott oltárkép, melyen a Szent Szív a sebhelyek egyike.

Az 1714-ben Pozsonyból Budára települt klarisszák szintén magukkal hozták e tiszteletet. Apátnőjük a *Jó illatú rózsás kert* fordítója, Sigray Erzsébet Rózsá lett. A budai klarissza kolostorban 1742-ben alakult meg hivatalosan a Jézus Szíve társulat, ekkor készült a pozsonyi képhez hasonló rézmetszet.²⁷ A klarissza templomban ekkor már állt az a Jézus Szíve oltár, amelyet minden

Deák Nyelvből Magyarra fordított, Most pedig kedves élete párjának ájtatosságára e kis könyvecskébe saját kezével bé-írt 1773. Esztendőben B. I. – A Jesus Szívéhez mondandó Szép Imádság. Ó Jézusnak édességes Szíve, néked ajánlom...

²⁰ Vö. KNAPP Éva, *Vallás és társadalom Kassán a 17–18. században*, in *Századok* (1995) 794. (Knapp Wick Béla tanulmányaira hivatkozik.)

²¹ Az engedélyező okiratot hasonlóan és magyar fordításban közölte: TÓTH 32–34. KNAPP a 18. századi kassai társulatokról értekezve nem említi ezen engedélyezést.

²² A Nagyszombatban nyomtatott társasági füzetecskét leírta: TÓTH 35–36. Példányt nem sikerült találnom.

²³ Uo. 36–37.

²⁴ Uo. 46, 27 stb.

²⁵ TÜSKÉS Gábor – KNAPP Éva, *Vallásos társulatok Magyarországon a XVII–XVIII. században*, in *Néprajzi Látóhatár* (1992) 3–4/8–36, i.h. 26.

²⁶ Uo. 56–57.

²⁷ NÉMETHY Lajos, *Az Úr Jézus Szívének ábrái*, in *Új Magyar Sion* (1882) 96–97. lapok között.

bizonyval a klarissza Falkoner Zsófia festett, aki a töröktől való fölszabadulás után Budán letelepedett Falkoner György festő a klarisszák közé belépett lánya volt. A festményről, amely a klarisszák II. József általi feloszlatása óta a piliscsabai plébániatemplomban található, Szilárdfy Zoltán írt értő elemzést.²⁸ Falkoner Zsófia festett 1742-ben a budai klarisszák Jézus Szíve testvérületének (confraternitas) albumába egy szintén díszes Jézus Szíve képet: Jézus Szíve rózsadisz keretben, fénnyalábokban, töviskoszorúval, sebhellyel, felül lángcsóvával, abban álló kerteszettel, a kereszt szárán IHS, a Szív körül 8 angyalfejjel, függönydíszsel, felül koronával,²⁹ és Orehoczy Brigitta apátnő címerét. Az album könyv szerint 1742-ben 31 előkelőség és ötvenegy személy vált taggá. A II. József általi 1782. évi feloszlatásig közel ezer személyt jegyeztek fel, köztük nagyon sok a szerzetes, a nők száma majdnem kétszerese a férfiakénak.³⁰ A bejegyzések, továbbá a jezsuita plébánia Esztergomban őrzött historia domusának elemzésével a 18. századi Buda vallási és társadalmi viszonyairól árnyalt képet rajzolhatnánk.

Ha már Budán járunk: a vízivárosi Szent Anna templomban ma is látható az a kép, amelyet Kögl Ádám jezsuita plébános 1765-ben festetett Franz Wagen Schön bécsi festőművész műhelyében. Némethy Lajos, aki Kögl Ádámról írt monográfiájában részletesen szól Kögl buzgóságáról, a budai klarisszák társaságával való kapcsolatról, Jézus Szíve képek szétosztásáról, még úgy vélte, hogy Anton Maulbertsch a festő.³¹ Ezt a véleményt vette át Tóth Mike,³² s még ma is találkozzunk itt-ott e téves adattal.

Az orsolyita és klarissza apácák történetének tanulmányozása közben gyakran kerülnek elő a 18. századi Jézus Szíve tisztelet emlékei, de más szerzetesrendeknél sem hiányzott a kultusz. Gyulafehérvárott Manerth Lukács ferences szerzetes püspöki engedély birtokában alapított társulatot 1760-ban.³³ 1766-ban Vajda Sámuel tihanyi bencés apát római engedélyt kapott, az apátsági templomban 1771-ben felállított híres Jézus Szíve oltár és a társulat albumának bejegyzései tanúsítják itt a tisztelet elterjedését.

²⁸ SZILÁRDFY Zoltán, *A budai klarisszák meditációs oltárképei*, in *Uő, Ikonográfia: Kultusz történet, Képes tanulmányok* (Balassi, Budapest 2003) 159–166, kép: nr. 48.

²⁹ OSZK, Kézirattár, Fol. Lat. 3650/II: *Bruderschaft buech einer unter dem Titul und Schuz des allerheiligsten göttlichen Herzens JESU aufgerichten löblichen Bruderschaft, welche ... zu Ofen in dem königl. Stifft der Kirchen der vnbeflekthen Empfängnus MARIAE, deren WohlEhrwürdigen geistlichen Jungfrauen Ordens der Heyligen Mutter Clara unter glücklicher Regierung Ihro Hochwürden undt Gnaden Matris Brigitta Orahoczy dermahligen würdigsten Abbatissin aufgerichtet worden, den 21. December Ihm Jahr Anno 1742.*

³⁰ 1743 utánról 538 a nő, 298 a férfi.

II. József Jézus Szíve társulatokat is betiltó rendeletének a 18. század végén ugyanúgy nem mindenütt tudtak érvényt szerezni, mint a 20. századi tiltásoknak. Kilenc Jézus Szíve társulat betiltásáról maradtak ránk adatok. De nemcsak a tényleges társulati életet tilalmazták. Hell Miksa udvari csillagászt 500 forintnyi bírságra ítélték néhány Jézus szent Szívének tiszteletéről szóló könyvecske elajándékozásáért.³⁴ 1791-ben Dayka Gábor Szaicz Leó szervita szerzetest bosszantandó a Jézus Szíve tiszteletet pellengérezte ki *Fohász* című versében. Az 1790-es évektől megszorításokkal, 1814-től pedig engedéllyel újra működhetnek a társulatok.

FÜGGELÉK

*A Jézus Szívéhez való felajánlása a mi szívünknek*³⁵

Ó az én szerelmes Üdvezitűmnek isteni Szíve, minden jóságos erkölcsöknek ülése, minden malasztoknak megbecsülhetetlen kincse, vajon mit találhattál énbennem oly hathatóst, aki téged ennyire vihetett, hogy midűn én még Téged nem szeretnék, sőt nem is kívántalak szeretni: oly kimondhatatlanul szeretni és érettem szeretetből meghalni, s ezután az Oltáriszentségben megmaradni akartál! Bizonytal semmit nem találhattál énbennem erre méltót, hanem éppen csak szeretetednek s megmérhetetlen kegyességednek tulajdonéthatni. Örökkén áldott légyen azért a te nagy kegyességed. Ó mennyivel vagyok én Neked ellenben adós, erről nem is merek gondolkodni, mert méltó és illendő elégtételt adnom lehetetlen, mindazon által a te szeretetednek látható jelei reménséget adnak nékem, hogy nem kisebb kedvvel leszen ahhoz, aki Téged malasztidnak igazgatási után kíván szeretni, amint voltál akkor is hozzám, midűn Téged még nem kívánt szeretni. Felveszed tudom kegyelmedben az én kívánságomnak Néked ajánlott jeleit. Azért, ó isteni Szív, én az magamét

³¹ NÉMETHY Lajos, *Kögl Ádám, Jézus-társaságbeli atya (1707–1771)*, in *Új Magyar Sion* (1878) 20–31, 181–196, 335–342, 572–581, i.h. 25; Uő, *Az Úr Jézus Szívének ábrái*, in *Új Magyar Sion* (1882) 92–102.

³² TÓTH 14–17.

³³ A II. József által felosztatott társaság javainak árverésére 1794-ben került sor.

³⁴ LESKÓ József, *Szaicz Leó, a katolikus ujságírás magyar úttörője* (Szent István Társulat, Budapest 1898) 28–29.

³⁵ A felajánlás szövegét a *Jó illatú rózsás kert* feltételezett kéziratos előzményéből közlöm. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Duod. Lat. 119, ff. 32v–34v.

éppen megadandó és szentelő kívánságomat, sőt ugyan szívemet, személyemet és életemet, melyeket mind Néked tulajdonítok, égő áldozatul tisztességedre adom s ajánlom, ki most az szeretetnek lángjátul Tehozzád felgyulladott, de azután éppen megemésztetik. Tehát, ó isteni Szív, vegyed, mint egy megmáshíthatatlan s visszavehetetlen ajándékul az én szívemet, melyet én valóságosan, minden üdőben kívánok hasonlatossá tenni a te szent indulatidhoz. Ímé, lássad szívemet, ó minden szíveknek királya, senkinek része abban tovább ne légyen, vedd kedvesen kérlek az áldozatot, melyet Néked az legháladatlanabb ember offerál, akarván Téged tisztelni, mivel elégtételül is amaz nagy háladatlanságnak s illetlenségnek, mellyel, ó jaj, én is, sokan egyebek is a te búven adakozó szereteted becstelenítettük. Én keveset ugyan adok néked, mindazáltal azt adom, s úgy adom nagy kedvvel, amint én adhatom, és amint elűtted kedvesnek ítélek. Ó bú adakozó Szív, kérlek téged alázatosan az te kegyességed által, hogy amint szintén a Téged szeretésnek kívánságát nékem adtad, hasonlóképpen búvséges malasztoddal közöljed velem azon kívánságnak végben vitelét is, hogy cselekedetemmel mutathassam meg, hogy Te vagy az én szívemnek kívánsága és öröme, és hogy egyebet nem kívánok, hanem csak a Te dicsőségnek öregbítésire kívánok élni és meghalni. Amen.